

Aki létrehozta az első magyar gyerekkönyvtárat

Nyáry Krisztián

Minden szakmát vagy tudományt, amibe belefogott, a legmagasabb szinten űzte, izgága természete azonban mindig szálla volt a hatalom szemében. *Madzsar József* valószínűleg a Gulagon halt meg, ám maradandó eredmények őrzik a nevét az egészségügytől a könyvtártudományig, a sporttól a helikoptertervezésig.

Tíz ember sem tudná végigvinni, amit ő egyedül tett Magyarország modernizálásáért.

Anyai ágon cseh, apai ágon magyar családban született 1876-ban, Budapesten. Nagy műveltségű, zeneszerető apját Nagykárolyba nevezték ki távírdafőnöknek, így József és két évvel fiatalabb öccse, Imre az erdélyi városban nőttek fel. A fiúk életét meghatározta apjuk modernitás iránti rajongása. Magyarországon ők voltak az egyik első telefon-előfizetők, és apjuk laboratóriumot is berendezett nekik, ahol fizikai kísérleteket végeztek. Sajátos nevelési elvei alapján az apa minden nyáron más iparosmester műhelyébe adta be őket tanoncnak, hogy beelássonak a különböző szakmák rejtelseibe. Madzsar József talán ennek köszönhető, hogy elveit később is gyakorlatba tudta ültetni.

A kiskamasz a nagykárolyi piarista gimnáziumban két jó baráttra is szert tett: *Jászi Oszkára* és *Ady Endrére*. Mindkettejüktől hasznos dolgokat tanult. Ady megtanította, hogyan kell verekedni a csizmadinásokkal, Jászi pedig az iskolai önképzőkör elnökeként hasznos olvasmányokat adott a kezébe. Neki még egy dolgot köszönhetett: húga, a művészetekért rajongó *Jászi Alice* ismeretségét.

Érettségi után Madzsar a pesti orvosi karon tanult tovább. Gyenge tüdejének köszönhetően egy évet Padovában végzett, itt találkozott újra Jászi Alice-zal. A gyerekkori barátságából szerelem lett. A kapcsolatot a Madzsar szülők nem nézték jó szemmel,

ráadásul a postán dolgozó apa előtt a levelezésük sem maradhatott volna titokban. A fiatal medikus ezért olyan levelezőlapokat küldött kedvesének, amelyen a dekoráció szerelemi üzeneteket közvetítő gyorsírás jelekből állt, s erre a szigorú apa sosem jött rá.

Madzsar József
Fotó: BBC History

Alice bátyja, Jászi Oszkár kedvelte ugyan a különc Madzsart, de izgága és kapkodó „zöldfülűnek” tartotta, így ő sem örült, amikor a fiatalok 1901-ben bejelentették, hogy összeházasodnak. Amikor Alice nem sokkal később terhes lett, sokáig úgy tűnt, hogy a babát nem fogja tudni kihordani, az orvosok már lemondtak róla. A fiatal férj gyógytornagyakorlatokat dolgozott ki a számára, amelyek segítségével sikerült teljesen felerősödni. Lányuk, Lili születése után Alice elhatározta, hogy részletelesen kidolgozza gyakorlatokat, és utóbb világhírű gyógytorna-rendszert honosított meg.

„Univerzális tehetségű ember”

Hogy a család megéljen, a családfő egy klinikán vállalt állást, s emellett fogorvosi praxist is indított. Már itt is forradalmi változásokra törekedett. Ő használt először Magyarországon röntgent és a műtéti altatást a fogászatban, és ő volt a porcelán-

tömés egyik meghonosítója is. Orvskollégája azt nyilatkozta róla, hogy Madzsar „olyan univerzális tehetségű ember, aminő kevés van a szakmában”.

Már ekkor köztudott volt szociális érzékenysége, a szegény pácienseket ingyen gyógyította. A századfordulón egyre komolyabb problémát jelentett az alkoholizmus, felmérések szerint a magyar parasztság kiadásainak egyharmada pálinkára ment el. Madzsar beleásta magát a kérdés egészségügyi és szociális vonatkozásaiba. Néhány év alatt ő lett a téma első számú szakértője: vidéki előadássorozatot tartott, orvoskonferenciákat és felvilágosító akciókat szervezett, szaklapot szerkesztett, és még kormány-előterjesztést is kidolgozott. Ebben a minőségében találkozott először a munkásmozgalommal. A szociáldemokrata párt az ő tevékenységén felbuzdulva alakította meg az *Alkoholelleses Munkásegyletet*, ahová Madzsart is meghívták előadást tartani.

Az önmagát „szabadszocialistának” valló Madzsar csatlakozott a *Husodik Század* folyóirat körül létrejövő *Társadalomtudományi Társasághoz*, melynek fő szervezője és motorja sógora, Jászi Oszkár volt. A modern természettudomány eredményeiről, például a sejtbiológiáról vagy az öröklődésről tartott közérthető formában előadásokat. Amikor 1906-ban a *Szabad Gondolat* című lap szerkesztője lett, elsőként három vezércikket közölt a következő címekkel: „Merjünk gondolkodni”, „Merjünk tudni”, „Merjünk kételkedni”. Mintha csak saját krédóját fogalmazta volna meg.

Tornagyakorlat

Fotó: Madzsar József / BBC History

Egy barátja szerint ekkoriban „erősen halavány, majdnem vérszegény arcával, hosszú, világos szőke hajával, amely majdnem a válláig leért, világos zöld szemével valami prófétai kinézése volt”.

A család Baross utcai otthona a világjobbító értelmiségiek, festők, írók, természettudósok, jogászok találkozóhelyévé vált. Madzsarék mindenben hajlottak a formabontó megoldásokra. Alice gyógyterna-iskolájában meztelenül tornáztak a páciensek, ami teljesen felkavarta a város férfilakosságának fantáziáját. Máskor arról jött hír, hogy a fogorvos radikális kúrával kezelte ki tüdőbetegségét: túrázással és evezéssel. Olyan sikerrel, hogy evezős négyesben versenyt is nyert, egyetlen év alatt 2700 kilométert evezett, amivel kora minden rekordját megdöntötte. Sokoldalúságára jellemző, hogy 1910-ben egy barátjával közösen szabadalmat jelent be a forgószárnyas repülőgépre, azaz a helikopterre, és egy időre lelkesen vetette bele magát a repülés technológiájába. Néhány hónappal később aztán már nem is érdekelt az egész.

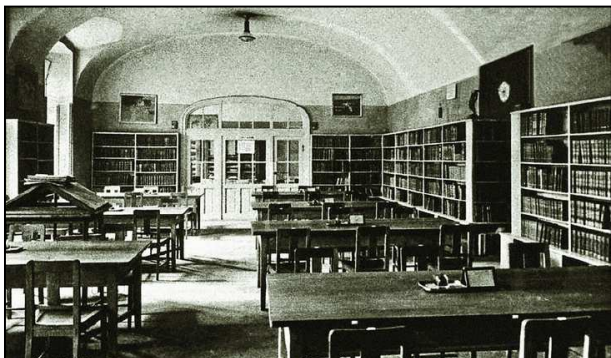
60 éves gyerekeket nem lehet nevelni

Örökké képezte magát. Éppen ezért dühítette, hogy a könyvtárakban rosszul voltak katalogizálva az orvosi könyvek, és pont a legfrissebb szakirodalmat nem lehetett megtalálni. Amikor ezt elpanaszolta barátjának, *Szabó Ervinnek*, a *Fővárosi Könyvtár* új főigazgatójának, azt a választ kapta, hogy csináljon akkor jobb katalógust. Madzsar otthagyta jól jövedelmező fogorvosi praxisát, és aligazgatói állást vállalt a könyvtárban. Bevezette a ma is használt tizedes osztályozást, majd hozzálátott a fiókkönyvtári hálózat létrehozásához. „Legszemélyesebb művének” az Almássy téren kialakított fiókot tartotta, ahol az első magyar gyerekönyvtár is helyet kapott.

A városházán is feltűnt a mindig nagy álmokat kergető, de igen gyakorlatias orvos tevékenysége. Így a világháború kitörése után őt kérték fel a nép-egészségügyi ellátó rendszer átalakítására. A 20 százalék körüli magyarországi csecsemőhalandóság a legmagasabb volt Európában, és a háború csak rontott a helyzeten. Madzsar a rossz szociális viszonyok mellett a teljes egészségügyi tudatlanságot okolta a helyzetért. Létrehozta az ország első védőnői hálózatát, hogy minden egyes Budapesten született csecsemőnek figyelemmel kísérhesse a fejlődését. Ő javasolta elsőként, hogy a szülés és szoptatás idejére járulékot kapjanak a kismamák. Megírta *Meddő Budapest* című átfogó művét a népességfogyás okairól, és a társadalom-egészségtan magántanára lett.

Az első világháború első éve után statisztikát készített, amiből kiderült, hogy még a harctéren elesett katonák számát is meghaladja az egy év

alatti csecsemőkéé, akik a mind rosszabb ellátás miatt halnak meg. Óriási botrányt váltott ki érvelése, amely szerint őket is a háború áldozatának kell tekinteni. Az őszirózsás forradalom idején Madzsart közegészségügyi államtitkárnak nevezték ki. Tisztségében a Tanácsköztársaság alatt is megtartották, ám hamar konfliktusba keveredett a bolsevik hatóságokkal: egyszer fizetésemelést követelt a védőnőknek, máskor pedig megtagadta, hogy egy apácakolostort propagandacélokból kórházzá alakítsanak.

Deák Ferenc könyvtár, az első budapesti nyilvános bibliotéka olvasóterme 1913-ban

Fotó: BBC History

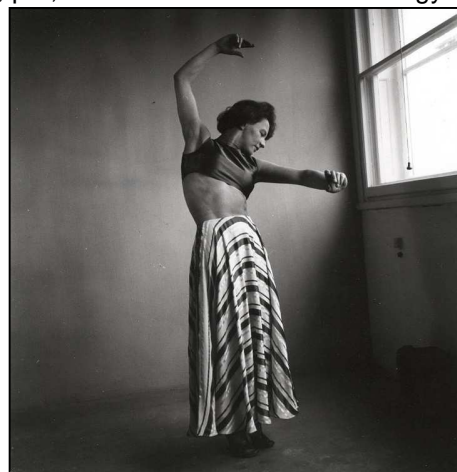
A baktériumok nem válogatnak

A Tanácsköztársaság bukása után így is vád alá helyezték mint volt kommunista vezetőt. Az egyik legfőbb vádpont az volt ellene hogy megnyitotta a fővárosi fürdőket a szegények előtt. Válasza így hangzott: „Az egészségügy nem politikum, és a baktériumok nem válogatnak forradalmárok és ellenforradalmárok között.” A hatalom ezt máshogy gondolta, és Madzsart néhány hétre letartóztatták. Ha addig nem is volt kommunista, a börtönben tényleg azzá vált. Dokumentálni kezdte rabtársai beszámolóit és a fehérterror atrocitásait, cikkeit pedig külföldre juttatta. Ezek után újabb elfogatóparancsot adtak ki ellene, emigrálni kényszerült.

Egy ideig a *Bécsi Magyar Újság* kiadóhivatalát vezette, majd úgy döntött, ismét visszatér a gyógyításhoz. A macedóniai Szkopjében vállalt fogorvosi állást, és a változatosság kedvéért a városka néprajzáról írt tanulmányt. Depressziója azonban úrrá lett rajta, elkeseredésében öngyilkosságot is megkísérelt, nem először, és nem is utoljára életében. Már a halálhíre is megjelent a hazai lapokban, amikor végre visszavonták a körözését, és hazautazhatott.

Orvosi munkát idehaza nem végezhetett, ezért barátai lexikonszerkesztői megbízásokat szereztek neki. Kiderült, hogy ebben is őstehetség, sorra kapta a felkéréseket a kor legnagyobb enciklopédikus vállalkozásaitól – a Tolnai, a Révai és a Guttenberg Lexikon szerkesztésében is részt vett. A család bevételeit ekkor már jól kiegészítette felesége egyre jövedelmezőbb iskolája, ahol a tanárképzés is beindult. Madzsar Alice emellett mozgásszínházi koreográfiáival is nevet szerzett magának, az előadások fotója a férje volt.

Madzsar József azonban nem csak a színházban fényképezett. A budapesti nyomornegyedekről készített szociofotóit szakszervezeti gyűléseken és munkás-kultúrkörökben vetítette, és meg is írta a témát az általa is szerkesztett marxista *Társadalmi Szemlében*. Ezzel ismét felkeltette maga iránt a rendőrség figyelmét. 1932-ben kommunista összeesküvésben való részvétel vádjával letartóztatták, a vád szerint ő volt a szakszervezeti ellenzéki mozgalom irányítója. Első fokon 6 hónapra ítélték, másodfokon felmentették. A történet ugyanezzel a koreográfiával a következő években is megismétlődött, per, börtön és felmentés váltotta egymást.

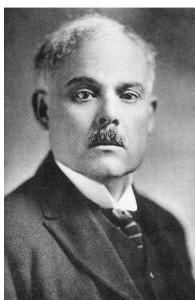
A gyógytorna múltja

Fotó: Madzsar József / BBC History

Az idegileg kimerült Madzsar ismét öngyilkosságot kísérelt meg. Hátrahagyott levelében azt írta, hogy nem bírja a küzdelmet és a pénztelenséget. Jászi Oszkár külföldről üzentte meg a családnak sommás véleményét: „60 éves gyerekeket nem lehet nevelni és minden tanács hiábavaló.” Az idealista politikus egyetlen lehetőséget látott maga előtt: újabb emigrációt, ezúttal a Szovjetunióba. Tervét csak azután váltotta valóra, hogy felesége, Alice 1935-ben váratlanul meghalt. Megint letartóztatás fenyegette, amikor hamis útlevelel Kassára szö-

kött, majd éppen a 60. születésnapján kalandos körülmények között Moszkvába utazott.

Ki jelentette fel?

Jászi Oszkár
Fotó: BBC History

Madzsar hamar felismerte, hogy a Szovjetunióban nyoma sincs az áhított igazságosabb világnak. Összejárt a magyar baloldali emigránsokkal, de egy idő után e találkozókat is megmérgezte a félelem és az egymás iránti gyanakvás. Későbbi sorsáról csak töredékes információink vannak. 1938 márciusában egy ismerőse, *Sík Endre* hiába várta törzshelyükön: „Egyedül ültem az asztalunknál, Madzsarra várva. Helyette *Sütő Géza* jött oda az asztalhoz, de nem ült le, csak fölényes mosollyal megkérdezte: Madzsart várja, mi? Azt ugyan várhatja, az ide többet be nem lép. Ma éjszaka elvittek. – Nem tudom elhinni! – hördültem fel önkénte-

lenül. – Madzsar egyike volt a legtisztább embereknek, akiket ismerek.”

Csak évtizedekkel később nyilvánosságra került KGB-aktákból derült ki a letartóztatás háttere. Egy jelentés a következőképpen fogalmaz: „Vologya született 1896-ban Kaposváron, magyar, a Szovjetunió állampolgára, 1918-tól a bolsevik párt tagja. (...) 1937–38-ban számos jelentést küldött (...) szovjetellenes tevékenységről. További jelentései alapján letartóztattuk és elítéltük Manuelt, Lubarszkijt, Dubrovszkijt, Barost, Kamert, Madzsart.” A rendszerváltás környékén publikált dokumentumokról nehéz eldönteni, hogy valódiak vagy provokációs célból készültek a Szovjetunió utolsó éveiben. Mindenesetre e papírok alapján a Madzsart feljelentő Vologya nem volt más, mint *Nagy Imre*, Magyarország később mártírhalált halt miniszterelnöke.

A tíz évre ítélt Madzsar Józsefet a '40-es évek végén állítólag még látta egy felvidéki fogolytársa a Kirovtól 150 kilométerre lévő Kotlasz lágerében, mások Szibériából hoztak róla bizonytalan hiteles-ségű híreket. A legvalószínűbb mégis az, hogy letartóztatása után két évvel már halott volt.

(A cikk teljes terjedelemben a BBC History új, augusztusi számában olvasható.)

(F. Iné)